

En profunditat

Ètiques i estètiques als CRAE (I): pírcings, dilatacions, tatuatges i micropigmentacions dels nois i noies atesos

Marta Camps

Lluís Feliu

Marta García

Maria Gonzalvo

Txell Marrasé

Jordi Pros

Professionals de l'Espai de Reflexió Ètica d'ISOM

Joan Canimas

Universitat de Girona

Presentació de la problemàtica

La qüestió dels pírcings, dilatacions, tatuatges i micropigmentacions dels nois i noies que viuen als centres residencials d'acció educativa (CRAE) és una qüestió educativa important i, en algunes situacions, difícil d'abordar. El cos parla i fa parlar, diu i dirà al llarg de tota la vida coses sobre la pròpia identitat i la relació que mantenim amb els altres i amb el món (Canimas, 2013, pàg. 78-82).

L'única literatura que hem pogut localitzar que dóna orientacions als educadors dels CRAE respecte de l'ús i les demandes de pírcings, dilatacions, tatuatges i micropigmentacions que fan els adolescents i joves, ha estat l'Informe sobre la normativa reguladora en matèria de pírcings i tatuatges, així com les responsabilitats de la DGAIA en cas d'autorització d'aquestes pràctiques, redactat pels serveis jurídics de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA) (Pagonabarraga i Creu: 2010). Aquest informe, tal com s'assenyala, és una adaptació a l'àmbit dels CRAE del Decret 90/2008, de 22 d'abril, pel qual es regulen les pràctiques de tatuatge, micropigmentació i pírcing, així com els requisits higienicosanitaris que han de complir els establiments on es realitzen aquestes pràctiques, del Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya.

L'informe dels serveis jurídics de la DGAIA diu que quan els nois i noies menors de 16 anys tutelats per aquesta Direcció es volen fer un pírcing, una dilatació, un tatuatge o una micropigmentació, l'autorització l'ha de donar el servei territorial d'atenció a la infància i l'adolescència de referència, "ja que en són els seus representants legals, d'acord amb el que disposa l'article 2.2 del Decret 2/1997, de 7 de gener, pel qual s'aprova el Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció". A la pràctica, però, el consentiment l'atorguen els directors i directores dels CRAE, que exerceixen la guarda dels nois i noies que hi viuen.

Davant la petició d'un noi o noia tutelat per l'Administració pública per fer-se una intervenció epidèrmica incisiva, l'informe assenyala que es poden adoptar dues postures: no autoritzar-ho o fer-ho. En el primer supòsit, diu, es tracta de dissuadir el menor que esperi als 16 anys, moment en el qual podrà, si vol, fer-s'ho sense necessitar autorització. Les raons que poden portar a denegar-ho són perquè "s'ha considerat que es tracta d'un tema d'estètica que incideix en la integritat física de la persona i que pot posar en risc la seva salut, sense aportar-li cap benefici, llevat del purament estètic".

L'informe adverteix que el risc de denegar una demanda d'aquest tipus és "que els nois o noies, sense cap control per part del tutor i del guardador, realitzin perforacions no recomanables i, per tant, l'efecte preventiu en la salut pot implicar un perjudici greu per als joves". És per això que, assenyala, "cal valorar si per a la protecció de la salut dels menors tutelats és millor donar-los el consentiment en unes condicions d'aplicació controlades, al fet que, sense cap tipus de control per part dels seus guardadors, ni sense la informació dels possibles riscos que comporta, anessin a locals i aplicadors que no reuneixen les condicions higienicosanitàries adequades".

Així mateix, l'informe considera que, a l'hora de fer la valoració de cada situació, no es pot oblidar "els usos i costums de la gent jove i adolescent, així com els paràmetres culturals i de grup en els quals es mouen. No podem obviar que avui en dia hi ha un interès social creixent per les pràctiques de decoració del cos humà, i que a més en la nostra cultura està totalment acceptat fer determinades perforacions, per exemple a les orelles de les nadones [sic]".

“Altrament –continua l’informe– s’ha de valorar si és convenient denegar-los sistemàticament el consentiment perquè es puguin fer algun tipus de perforació, ja que si visquessin amb els seus pares, amb una família que els proporcionés els elements adequats per a la seva educació integral, és molt possible que després d’un període de reflexió i després de valorar pros i contres donarien el seu consentiment al fill a determinades implantacions de pírcings, l’acompanyarien i vetllarien perquè les condicions higienicosanitàries en la perforació fossin les adequades”.

Tot i que l’informe de la DGAIA aporta orientacions valuoses, no té en compte algunes qüestions educatives que ens sembla imprescindible que la comunitat educativa abordi. D’altra banda, la problemàtica educativa dels pírcings, dilatacions, tatuatges i micropigmentacions no s’acaba en la qüestió de l’autorització i acompanyament, perquè l’exposició i, en alguns casos, ostentació i exaltació per part dels qui en porten, també afecta la socialització dels altres nois i noies que viuen en el CRAE, que en molts casos es veuen motivats a fer-se’n i fins i tot a superar-los (efecte mirall).

Aquest document intenta aprofundir en aquestes qüestions, donar-hi respostes i sotmetre-les a la reflexió i opinió dels professionals, nois i noies atesos, administració i qualsevol altra persona interessada. Ens sembla especialment pertinent i necessari que, una vegada els educadors hagin discutit aquest article, busquin la manera d’estendre la reflexió compartida amb els nois i noies atesos.

Sobre l’autorització i l’acompanyament per fer-se una intervenció epidèrmica incisiva

Tot i el perill de simplificar, es pot considerar que hi ha tres grans posicions respecte de l’autorització i l’acompanyament dels professionals dels CRAE als nois i noies atesos que volen fer-se una intervenció epidèrmica estètica: (i) donar sempre l’autorització, sense excepcions; (ii) autoritzar i fer acompanyaments, amb algunes condicions, i (iii) no donar cap autorització ni fer cap acompanyament, sense excepcions.

Considerem que la primera posició és insostenible educativament, perquè la funció dels educadors i educadores és acompanyar i influir positivament en el desenvolupament dels infants i adolescents, la qual cosa comporta, de vegades, l'establiment de límits. Pel que fa a la segona i tercera possibilitats, hi ha factors a favor i en contra de cada una d'aquestes que és necessari identificar, analitzar i comparar. Abans de fer-ho, però, és necessari concretar quines poden ser les condicions a les quals fa referència la segona posició.

2.1 Uns possibles criteris per a l'autorització i l'acompanyament

La segona posició és, com s'ha dit, autoritzar i fer acompanyaments amb algunes condicions. Hem considerat que les condicions més raonables són les que s'assenyalen a continuació, tenint en compte que cada una d'aquestes es pot concretar de diferents maneres, que dependrà del projecte educatiu de cada centre.

1. **Edat i maduresa del noi o de la noia.** Pel que fa a l'edat, hem considerat que un límit raonable podria ser no acceptar, i per tant no autoritzar ni acompanyar, intervencions epidèrmiques estètiques incisives als menors de 14 anys. Ara bé, això no significa que s'hagi d'autoritzar i acompanyar la demanda de qualsevol noi o noia més grans de 14 anys, ni tampoc que no es puguin fer excepcions amb menors de 14 anys. Dependrà de la maduresa de l'infant per comprendre la situació (entendre les diferents possibilitats, els riscos i les conseqüències de cada una d'aquestes, comparar-les, assumir-ne les conseqüències i articular raonablement l'elecció) i del context cultural de la seva família.

Tanmateix, el grau de maduresa exigible està relacionat amb la magnitud de la intervenció epidèrmica. Hi ha intervencions que requereixen molta més maduresa que altres. Un noi o una noia de 15 anys que demana fer-se una dilatació a l'orella i els educadors saben que no tindrà cap mena de cura amb la ferida i que, per tant, gairebé segur que patirà infeccions i complicacions sanitàries, és un exemple d'immaduresa.

2. **La magnitud de la intervenció epidèrmica.** La limitació de les intervencions epidèrmiques estètiques incisives també es pot fixar per la seva magnitud, que es pot determinar a partir d'aquests tres indicadors:

2.1. Danys o possibles danys per a la salut o per a l'exercici de la vida quotidiana. El Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya ha donat orientacions sobre aquesta qüestió.¹

2.2. Danys o possibles danys simbòlics (tipus d'intervenció, mida, nombre, localització i significació). No és el mateix un petit pírcing al lòbul de l'orella que un dilatador de dos centímetres al lòbul del nas, ni un pírcing que deu, ni un petit tatuatge a l'anca que al front, ni un tatuatge sense cap simbologia social que un amb simbologia ofensiva, etc.

2.3. Irreversibilitat. No és el mateix un pírcing que un dilatador o un tatuatge (el pírcing sol ser més reversible que el tatuatge i aquest que el dilatador).

3. **La significació personal i cultural que té per al noi o la noia, la posició de la família davant la demanda (possibles reaccions i conseqüències familiars) i el grau de convenciment del noi o la noia.** S'ha de valorar la significació personal i cultural que les intervencions epidèrmiques incisives tenen en el context cultural de la família. Per exemple, que els nens portin arracades és usual i un tret d'identitat per a algunes famílies gitanes. Incloure la família en el procés deliberatiu és molt important, així com valorar el grau d'acceptació o rebuig dels familiars, i com pot interferir l'autorització i l'acompanyament en el treball familiar que es realitza.

Altres factors a tenir en compte són: el convenciment personal del noi o la noia i la seva reacció i possibles conseqüències de la negativa.

¹ A les pàgines 25 i 26 de la *Guia higienicosanitària per a professionals del tatuatge, pírcing i micropigmentació*, que es pot trobar a Internet, hi ha unes taules amb les complicacions que poden sorgir després d'un pírcing o un tatuatge segons la zona perforada o tatuada.

2.2 Dos models educatius

La taula que hi ha a continuació identifica i resumeix, de forma molt esquemàtica i a manera de diàleg, les raons que poden justificar les posicions (ii) i (iii) assenyalades a l'inici d'aquest apartat.

(ii)	(iii)
Es donen autoritzacions i es fan acompanyaments quan es compleixen les condicions assenyalades a l'apartat 2.1.	No es dona mai cap autorització ni es fan acompanyaments, sense excepcions.

1. Promoció de la demanda o no

<p>Els CRAE que autoritzen intervencions epidèrmiques incisives i fan acompanyaments no han notat un augment de la demanda.</p> <p>La posició dels educadors ha de ser sempre restrictiva, i mostrar una resistència inicial. El grau de resistència inicial dependrà de cada situació concreta; s'ha de tractar amb discreció i de forma reflexiva a través de l'acció tutorial.</p> <p>En l'adolescència, de vegades i en algunes qüestions, un no rotund de l'adult pot arribar a reforçar posicions, i fins i tot provocar disbarats.</p>	<p>Si els educadors autoritzen intervencions epidèrmiques incisives i fan acompanyaments, hi haurà un augment de la demanda i, per tant, un augment en la realització d'aquests símbols. Els nois i noies funcionen molt per mimesi, per imitació, sobretot d'allò que fan els més grans. Un no sense excepcions genera contenció i mesura.</p>
---	---

(ii)	(iii)
Es donen autoritzacions i es fan acompanyaments quan es compleixen les condicions assenyalades a l'apartat 2.1.	No es dóna mai cap autorització ni es fan acompanyaments, sense excepcions.

2. Alguns ho faran igualment. Acompanyament i abandonament

El noi o la noia que està molt convençut de fer-se intervencions epidèrmiques incisives possiblement ho farà igualment. En aquestes situacions, autoritzar i acompanyar una intervenció que es considera raonable pot evitar intervencions sobre el propi cos exagerades i pernicioses per a l'infant o adolescent.

L'autorització i acompanyament permet el control sanitari, i un suport i vincle entre el noi o noia i el seu tutor. No donar l'autorització en les demandes que es poden considerar raonables pot suposar una mena d'abandonament sanitari i fins i tot afectiu.

No es tracta de fer un acompanyament sigui quina sigui la demanda. Després d'haver insistit en la possibilitat que esperi a ser més gran per fer-s'ho, es tracta de fer entendre que hi ha demandes d'intervencions epidèrmiques incisives raonables i altres que no ho són, i que hi ha maneres de fer-se aquestes incisions de forma sanitàriament correcta i altres que no ho són.

De vegades es considera que, encara que se'ls prohibeixi fer-se intervencions epidèrmiques incisives, ho faran igualment, però això no és cert. Els educadors exerceixen una influència en les decisions i actuacions dels nois i noies i, com a referents, eviten algunes accions.

Tot i que ja hem dit que no necessàriament ho faran, és evident que això pot passar. Ara bé: els hem d'acompanyar en tot allò que considerem que és perjudicial per a ells?

Per tal d'evitar un abandonament sanitari, es realitza una mena d'abandonament educatiu.

(ii)	(iii)
Es donen autoritzacions i es fan acompanyaments quan es compleixen les condicions assenyalades a l'apartat 2.1.	No es dóna mai cap autorització ni es fan acompanyaments, sense excepcions.

3. Preocupació, estima i intervenció educativa

Allò que frena accions d'aquest tipus no és el no rotund, sinó la significació que té l'educador en l'adolescent. I aquesta significació s'ha de posar al servei de la reflexió i la responsabilitat de l'adolescent, no d'endarrerir o evitar accions que, si es compleixen les condicions assenyalades a l'apartat 2.1, no són perjudicials per a l'adolescent.

Insistir en la possibilitat que esperi a ser més gran no pot significar mai, ni ser viscut pel noi o noia, com un "Quan siguis fora d'aquí fes el que vulguis". Un educador treballa principalment per a allò que serà i farà el noi o la noia en la seva vida adulta. No es tracta de guanyar temps, sinó de donar-nos temps per pensar-hi, per parlar-ne, per madurar la idea, per créixer en la responsabilitat.

No es tracta de dir sí sempre i a la primera demanda. La transmissió de preocupació i estima no s'ha de donar necessàriament amb un no inamovible. Es tracta de manifestar una "resistència inicial de baixa intensitat".

Tanmateix, les responsabilitats educatives dels educadors, també en allò que té a veure amb les estètiques del cos, no s'acaben quan el noi o la noia fa 16 anys. Les condicions assenyalades a l'apartat 2.1 també són vàlides més enllà dels 16 anys.

Els nois i noies perceben la resistència dels educadors i educadores com una preocupació i estima cap a ells (cap a la seva imatge, la seva salut, el seu futur...), que el que facin amb el seu cos i la seva vida és important per als educadors.

L'actitud dels educadors té un missatge que els nois i noies capten i que es pot resumir així: "Hi ha qüestions que afecten significativament la teva vida i cal que les vagis prenent a mesura que et fas gran, i aquesta (el pírcing o el tatuatge que et vols fer) és una d'aquestes. Quan tinguis 16 anys, seràs més madur i podràs prendre aquesta decisió amb prudència".

(ii)	(iii)
Es donen autoritzacions i es fan acompanyaments quan es compleixen les condicions assenyalades a l'apartat 2.1.	No es dóna mai cap autorització ni es fan acompanyaments, sense excepcions.

4. Normalitat i estigmatització

Els pírcings i tatuatges discrets, avui, formen part de l'estètica de molts adolescents, joves i persones adultes.

Com ja s'ha dit, cal mostrar una resistència inicial reflexiva i no acceptar qualsevol demanda, per exemple, les que per la seva magnitud (tipus, mida, nombre, localització o significació) poden comportar una estigmatització.

D'altra banda, els nois i noies han de saber, i els professionals de l'educació recordar-los-ho, que, per exemple, quan van a demanar feina s'han de vestir de forma apropiada i, si cal, treure's el pírcing.

Portar pírcings i tatuatges no és un fet normal en menors de 16 anys. De vegades estigmatitza o impedeix algunes accions (per exemple, buscar feina).

És una intervenció sobre el propi cos que de vegades és irreversible, que té conseqüències que requereixen una certa maduresa.

5. Educació en la responsabilitat

El "Parlem-ne" facilita, incentiva, permet i obliga l'acció dialògica. Dóna oportunitat de treballar els processos de decisió. Permet educar en la possibilitat d'escollir, d'equivocar-se, de ser protagonista del propi itinerari vital. Permet una pedagogia centrada en la persona.

Un no d'entrada, encara que vagi acompanyat d'un "Parlem-ne", impossibilita, dificulta o condiona abordar la qüestió amb el noi o la noia i, per tant, l'educació en la responsabilitat. Acaba esdevenint un monòleg de l'educador o educadora.

Proposem un "No, però parlem-ne". Dir "No", no impedeix parlar-ne i explicar les raons que ho justifiquen. L'experiència ens diu que la majoria dels qui acaben fent-ho, abans en parlen amb el tutor.

És cert que cal estar alerta per tal que el no porti a desentendre's del neguit del noi o la noia, a no facilitar que l'educador busqui els espais i temps per parlar-ne amb el noi o la noia. No pot ser mai el no que assenyalava la norma i que s'utilitza per sortir del pas.

Cal fer veure al noi o la noia que hi ha coses a la vida que, per molt que es desitgin, de vegades s'ha d'esperar a tenir l'edat que toca (portar moto o cotxe, casar-se, votar, etc.) i que les intervencions estètiques en el propi cos és una d'aquestes coses. Cal treballar, per tant, la impaciència i la responsabilitat.

(ii)	(iii)
Es donen autoritzacions i es fan acompanyaments quan es compleixen les condicions assenyalades a l'apartat 2.1.	No es dóna mai cap autorització ni es fan acompanyaments, sense excepcions.

6. Tractament personalitzat

Una acció educativa personalitzada ha de permetre tractar de diferent manera situacions diferents.

Fer l'esforç d'explicar que es tracten de diferent manera situacions diferents és una part importantíssima de la tasca educativa, i entendre-ho és una part importantíssima del creixement personal.

Que l'edat és un factor diferenciador no costa gaire d'explicar ni d'entendre; i la maduresa, en allò que pot ser significatiu per a l'autorització o denegació, tampoc és gaire difícil de valorar i d'explicar, per exemple, la cura de la higiene personal o l'actitud personal (una persona que demana exercir un dret, o que demana suport als educadors en una qüestió estètica, també té deures).

Pel que fa a la magnitud del complement corporal incisiu, en algunes situacions pot ser difícil d'establir i, per tant, d'explicar, però en moltes altres no. Aquesta zona fronterera de difícil determinació, però, no és gaire ampla i no pot ofuscar ni anul·lar les zones en les quals les raons per a l'acceptació o el rebuig són clares.

Donar autorització i fer acompanyaments en algunes situacions i en altres no, té una gran dificultat: fer la valoració de quan sí i quan no. És molt difícil ser objectius a l'hora de valorar aspectes com ara la maduresa del noi o la noia, o la magnitud del complement incisiu i, per tant, hi ha el perill de ser injustos, de tractar de diferent manera situacions iguals.

D'altra banda, és difícil que els nois i noies entenguin tractaments diferents a situacions diferents.

7. Dret a la llibertat d'imatge

No hi ha cap dret absolut. Els nois i noies, encara que siguin menors d'edat, tenen dret a la llibertat d'imatge, a configurar la pròpia identitat estètica, però també tenen dret a un procés educatiu que desenvolupi la seva capacitat crítica i responsable, i a un desenvolupament harmoniós; i els educadors tenen l'obligació d'orientar-los en aquesta tasca, la qual cosa requereix, en algunes ocasions, limitar de forma raonada i justificada algunes accions.

Mostrar els pírcings, les dilatacions, els tatuatges i les micropigmentacions al CRAE

En el primer apartat hem fet referència al fet que la problemàtica educativa dels pírcings, dilatacions, tatuatges i micropigmentacions no s'acaba en la qüestió de l'autorització i acompanyament per fer-se'ls, perquè hi ha nois i noies que ja tenen en el seu cos aquestes mostres d'identitat i estètica i, en alguns casos, no només els mostren, sinó que en fan ostentació i exaltació, la qual cosa afecta o pot afectar la socialització dels altres nois i noies que viuen en el CRAE.

Una vegada més i tot i el perill de simplificar, però en una primera aproximació aclaridora, considerem que hi ha tres grans posicions que l'equip educatiu d'un CRAE pot tenir respecte de les intervencions epidèrmiques incisives:

- (i) Total llibertat en la mostra d'incisions i complements epidèrmics. Hi ha raons per considerar que la total llibertat en la mostra d'incisions i complements epidèrmics suposa una renúncia a les responsabilitats educatives dels professionals, que tenen l'encàrrec, i per tant el deure, de vetllar pel bé de l'adolescent o jove. No hi ha cap dret absolut i, en moltes situacions, la llibertat de l'adolescent o jove de configurar la seva pròpia imatge pot xocar amb els seus drets a un desenvolupament adequat i a rebre la millor educació possible. Quan es produeix aquest conflicte, els educadors tenen el deure de realitzar accions que s'orientin, de forma raonable i proporcionada, a aconseguir un desenvolupament adequat, per exemple, evitar o intentar evitar el foment de determinades accions que poden afectar negativament el noi o noia quan sigui gran.
- (ii) Limitació raonable de la mostra d'incisions i complements epidèrmics. Aquesta és la posició que ens sembla més adequada per a la tasca educativa que tenen encomanada els CRAE. Els criteris assenyalats en l'apartat 2.1 (Uns possibles criteris per a l'autorització i acompanyament) poden ajudar a determinar els límits en la mostra dels pírcings, dilatacions, tatuatges i micropigmentacions.

(iii) Prohibició de mostrar qualsevol incisió i complement epidèrmic, llevat d'una arracada a cada orella si s'és noia. En el cas que aquests complements no es puguin treure (per exemple, els tatuatges i les micropigmentacions), hi ha l'obligatorietat de tapar-se'ls en la mesura del possible i raonable, sigui quina sigui l'edat dels adolescents o joves. Hi ha bones raons per considerar que la total prohibició de mostrar-los no és correcta: en algunes situacions pot suposar la vulneració del dret personalíssim a la configuració de la pròpia imatge; propicia una autoritat que no té en compte la realitat personal dels nois i noies i la realitat social de la nostra època, i no és possible fer-la efectiva, perquè alguns tatuatges i micropigmentacions no es poden amagar de forma raonable.

Conclusions i discussió

Pel que fa als tres models educatius sobre l'autorització i acompanyament per fer-se pírcings, dilatacions, tatuatges o micropigmentacions ((i) donar sempre l'autorització, sense excepcions; (ii) autoritzar i fer acompanyaments, amb algunes condicions, i (iii) no donar cap autorització ni fer cap acompanyament, sense excepcions), en els apartats anteriors s'ha assenyalat que hi ha raons per considerar que el primer model és educativament indefensable. Pel que fa als altres dos, els que subscriuen aquestes pàgines consideren que el (ii) és el més aconsellable, tot i que no descarten que en situacions excepcionals l'equip educatiu d'un CRAE pugui optar per no donar cap autorització ni fer cap acompanyament. Tot i això, considerem que les opcions (ii) i (iii) se situen en l'àmbit dels diferents models educatius que formen part i configuren la diversitat que les societats democràtiques han de respectar i protegir (la qual cosa obre una altra discussió: és contraproduent que diferents CRAE tinguin diferents models educatius respecte de l'autorització i acompanyament per fer-se pírcings, dilatacions, tatuatges o micropigmentacions?).

Quant al fet de deixar mostrar o no els pírcings, dilatacions, tatuatges i micropigmentacions en els CRAE i tal com s'ha exposat en l'apartat anterior, hi ha raons per considerar que el model educativament més encertat és la limitació raonable de la mostra d'incisions i complements epidèrmics.

Finalment, cal considerar que si les formes de vestir i d'ornamentar-se el cos dels nois i noies són objecte d'anàlisi, també ho haurien de ser les dels professionals que treballen als CRAE, que és la qüestió que volem abordar a *Ètiques i estètiques als CRAE (II)*.

Bibliografia

CANIMAS, J. “¿Hay límites en la forma de vestir del alumnado de los centros públicos?”. A: *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 432, març de 2013.

PAGONABARRAGA, M.; CREU, E. *Informe sobre la normativa reguladora en matèria de pírcings i tatuatges, així com les responsabilitats de la DGAIA en cas d'autorització d'aquestes pràctiques*. Serveis Jurídics de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència, Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya, 2010.

